

JACK FAIRWEATHER

MIES JOKA

WSOY

MURTAUTUI

AUSCHWITZIIIN

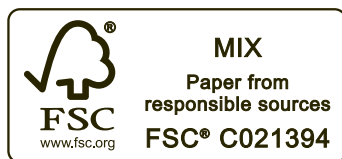

Jack Fairweather
MIES
JOKA MURTAUTUI
AUSCHWITZIIN

SUOMENNOS JORMA-VEIKKO SAPPINEN

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

Copyright © Jack Fairweather 2019

Jack Fairweather has asserted his right to be identified as the author
of this Work in accordance with the Copyright, Designs and Patents Act 1988

Suomenkielisen laitoksen copyright © WSOY 2021

Moton lainauksen Tuomas Kempiläiseltä suomentanut Seppo A. Teinonen

ISBN 978-951-0-45553-1

PAINETTU EU:SSA

*Philip ja Lynn Asquithille heiltä saamastani tuesta,
samoin isovanhemmilleni Stella ja Frank Fordille*

*Paljon tekee, ken paljon rakastaa.
Paljon tekee, ken tekee hyvin. Hyvin tekee,
ken palvelee enemmän yhteisöä kuin omaa tahtoaan.*

– TUOMAS KEMPILÄINEN

JOHDANTO

Jyrisevät kuorma-autot pysähtyvät ulkopuolelle. Kuuluu huutoja ja laukauksia. Talon vahtimestari jyskyyttä oveen.

»Saksalaiset tulivat», hän huutaa. »Piiloutukaa kellariin tai poistukaa takapuutarhan kautta.»¹

Sisällä oleva mies ei liikahtakaan.

On varhainen aamu 19. syyskuuta 1940 natsien miehittämässä Varsovassa. Saksalaiset ovat tunkeutuneet Puolaan vuotta aikaisemmin ja syösseet Euroopan toiseen maailmansotaan. Hitler ei ole vielä muotoillut suunnitelmiaan juutalaisten hävittämiseksi. Juuri nyt hänen aikomuksenaan on vain tuhota Puola eliminoimalla maan korkeasti koulutettu väestönosa. Maassa vallitsee julma hirmuvalta. Tuhansia puolalaisia raahataan kaduilta ammuttaviksi tai internoitaviksi: lääkäreitä, opettajia, kirjailijoita, juristeja, olivat he sitten juutalaisia tai katolisia. Osalle vangeista saksalaiset ovat kesäkuussa avanneet säilytyspaikaksi uuden keskitysleirin. Sen nimi on Auschwitz. Kukaan ei tiedä paljoakaan siitä, mitä siellä tapahtuu.

Asunnossa oleva mies on kuullut ennalta aamun pidätyksistä ja tietää, että kiinniotetut todennäköisesti lähetetään Auschwitziin. Juuri siksi hän on täällä. Hän on saanut Puolan maanalaiselta armeijalta tehtävän soluttautua leirille, muodostaa siellä vastarintasoluja ja kerätä todisteita natsien rikoksista.

Ovi rysähtää auki alakerrassa ja portaista kuuluu kenkien kopinaa. Mies vetää päällystakin ylleen ja huomaa, että vasta-päisessä huoneessa nukkunut kolmivuotias poika on noussut sängyssään seisomaan silmät pyöreinä. Pojan nalle on pudonnut lattialle. Nyrkit alkavat takoa ovea. Mies poimii kiireesti nallen ja antaa sen pojalle samaan aikaan, kun pojan äiti päästää saksalaiset sisään.

»Nähdään pian», mies kuiskaa lapselle. Sitten hän kaikkien vaistojensa vastaisesti astelee vankeuteen.²

Witold Pilecki meni vapaaehtoisesti vangiksi Auschwitziin. Tämä mitä niukin tarinarunko käynnisti viisivuotisen etsintämatkan, jolla seurasin Witoldin tietä tilanomistajasta Puolan maaseudulla vastarintaliikkeen agentiksi miehitettyyn Varsovaan, ihmistavaraksi keskitysleirille suuntaavaan karjavaunuun ja viimein vakoojaksi natsien suurimman pahuuden episentrumiin. Olen oppinut tuntemaan Witoldin hyvin. Siitä huolimatta huomaa palaavani yhä uudelleen tuohon yksinkertaiseen lauseeseen ja hetkeen, jolloin hän istui odottamassa saksalaisten rynnäkköä asuntoon. Mietin, mitä hänen tarinansa voi kertoa omasta ajastamme.

Kuulin Witoldin tarinasta ensimmäisen kerran ystävältäni Matt McAllesterilta syksyllä 2011 päivällisillä Long Islandilla. Matt ja minä olimme raportoineet yhdessä Lähi-idän sodista ja yritimme kovasti saada jotain tolkkua näkemästämme. Matt oli tyypillisen vauhdikkaaseen tapaansa matkustanut Auschwitziin kohdatakseen historian suurimman pahuuden ja kuulut Witoldin johtamasta vastarintataistelijoiden ryhmästä, joka oli toiminut leirin sisällä. Ajatus muutamasta natsija vastustavasta sielusta toi tuona iltana lohtua meille kummallekin. Mutta minua askarrutti yhtä paljon se, kuinka vähän yleisesti tiedettiin Witoldin yrityksestä varoittaa länttä natsien rikoksista ja luoda vastarinta-armeija leirin tuhoamiseksi.

Kuva täydentyi osittain vuotta myöhemmin, kun Witoldin laajin leiristä laatima raportti käännettiin englanniksi. Tarina

raportin julkitulosta oli jo sinänsä huomionarvoinen. Puolalainen historioitsija nimeltä Józef Garliński oli saanut paperit haltuunsa 1960-luvulla, mutta huomannut saman tien, että Witold oli kirjoittanut kaikkien siinä mainittujen henkilöiden nimet salakielellä. Garliński onnistui tulkitsemaan tekstistä suuria osia arvailemalla ja eloonjääneitä haastattelemalla ja julkaisi sitten tuon ensimmäisen historiikin keskitysleirin sisäisestä vastarintaliikkeestä. Vuonna 1991 Auschwitz-Birkenaun keskitysleirimuseon tutkija Adam Cyra löysi Witoldin julkaisemattomat muistelmat, erään toisen raportin ja muita, hajanaisia kirjoituksia, jotka olivat olleet vuodesta 1948 saakka lukkojen takana puolalaisissa arkistoissa. Aineiston joukossa oli Witoldin salakieliavain hänen salaliittotovereidensa tunnistamiseksi.

Vuonna 2012 lukemani raportti osoitti, että Witold oli ollut Auschwitzin-kokemustensa ahkera kronikoitsija, joka oli kirjoittanut kiireesti ja hiomattomasti. Kuvaus oli sirpaleista ja toisinaan vääristynyttä. Hän ei kirjoittanut kriittisistä hetkistä pelätessään altistavansa kollegoitaan pidätykselle, salasi järkyttäviä havaintoja ja sepitti huolellisesti tapahtumia sotilasyleisönsä mielen mukaisiksi. Jäljelle jäi paljon kysymyksiä, joista kaikkein tärkein ja vaikeasti vastattavin kuuluu: Mitä tapahtui tiedustelutiedolle, jonka saadakseen hän vaaransi henkensä? Antoiko hän amerikkalaisille ja briteille tietoa holokaustista paljon aikaisemmin kuin nuo maat virallisesti myönsivät Auschwitzin roolin? Jos antoi, miksi hänen raporttinsa pidettiin pimennossa? Kuinka paljon ihmishenkiä olisi voitu pelastaa, jos hänen varoituksistaan olisi otettu vaarin?

Koin tarinan myös haasteeksi itselleni: olin samanikäinen kuin Witold oli ollut sodan alkaessa, ja myös minulla oli nuori perhe ja koti. Mikä sai Witoldin vaarantamaan kaiken sellaisella hankkeella, ja miksi hänen vapaaehtoinen toimintansa puhutteli minua niin voimakkaasti? Tunnistin hänestä saman levottomuuden, joka oli vienyt minut sotien keskelle ja vaivannut minua siitä saakka. Mitä Witold voisi opettaa minulle omista ponnisteluistani yhteyden saavuttamiseksi?

Lensin tammikuussa 2016 Varsovaan ja aloin etsiä vastauksia noihin kysymyksiin. Ensimmäiseksi halusin tavata Witoldin pojan Andrzejin. Ennen tapaamista minua jännitti. Kuka minä loppujen lopuksi olin puuttumaan odottamatta hänen isänsä tarinaan? Andrzej oli Witoldin teloituksen aikaan ollut melkeinpä vain lapsi. Viisikymmentä vuotta hänelle oli kerrottu, että hänen isänsä oli valtion vihollinen, ja vaikka hän ei ollut koskaan uskonut sitä, hän oli kuullut tarkat tiedot isänsä tehtävästä vasta 1990-luvulla, jolloin kommunistien arkistot avattiin.

Minun ei olisi tietenkään tarvinnut olla huolissani. Andrzej oli miellyttävä ja valloittava, joskin hän varoitti: »En ole varma, mitä muuta saat tietää tai mistä sinun pitäisi aloittaa etsintäsi.»

Niinpä vastasin: sinusta.

Tiesin, että koska Witoldista tiedettiin niin vähän, jokainen yksityiskohta, jonka Andrzej vain pystyisi kertomaan, olisi tärkeä. Pystyisin kuvailemaan Witoldin ajatuksia vain sen verran kuin hän oli niistä kirjoittanut – ja sen perusteella, mitä Andrzejin tapaiset henkilöt voisivat hänen ajattelustaan kertoa. Hämmästyin, kuinka paljon Witoldin tunteneita oli edelleen elossa. Jotkut heistä eivät olleet koskaan ennen kertoneet muistojaan – joko siksi, etteivät olleet kommunistivallan alaisuudessa uskaltaneet, tai vain siksi, ettei kukaan ollut pyytänyt.

Elävien todistajanlausuntojen keräämisen lisäksi halusin kulkea uudelleen Witoldin matkan. Sota oli tuhonnut osan tapahtumapaikoista, mutta niitä oli edelleen myös jäljellä, ja kaikkein tärkein niistä minulle oli asunto, jossa hänet oli pidätetty. Kun näkisin paikat omin silmin, minun olisi helpompi kuvailla kohtauksia. Mutta vielä parempi oli, kun kuulin kokemukset silminnäköijöiltä. Kävi ilmi, että asunnossa tuolloin kolmivuotiaana asunut poika oli edelleen elossa. Hänen nimensä oli Marek. Myös hänen äitinsä, Witoldin käly, oli selviytynyt hengissä sodasta, mutta sen jälkeen kommunistit olivat karkottaneet hänet kodistaan. Vein Marekin takaisin asuntoon ensimmäisen kerran seitsemäntäkymmeneen vuoteen. Vierailu antoi hänelle sysäyksen muistaa nallekohtauksen, joka kertoi

minulle väkevästi Witoldin kyvystä ajatella äärimmäisen stressin hetkellä muutakin kuin vain itseään.

Tiesin tietenkin, että kirjoittaakseni kirjan tarvitsisin satoja, ellen tuhansia vastaavia yksityiskohtia. Vieraillessani Auschwitz-Birkenaussa tajusin, mistä etsiä niitä. Museossa on eloonjääneiltä yli 3 500 todistajanlausuntoa, joista sadat koskettavat Witoldin työtä tai kuvaavat muuten tapahtumia, jotka hän näki. Useimpia niistä ei ollut koskaan ennen käännetty tai julkaistu. Siinä oli aineistoa, jota tarvitsin päästäkseni lähemmäksi Witoldin reaktioiden ymmärtämistä. Ja juuri sitä minä loppujen lopuksi halusin: keinoa tutkia hänen ajatteluun ja ruveta vastaamaan kysymyksiin siitä, mikä häntä kannusti vastarintaan.

Holokaustia tutkivat huomaavat pian, ettei se ole pelkästään tarina miljoonien viattomien eurooppalaisten murhaamisesta, vaan myös kollektiivisesta kyvyttömyydestä tunnustaa nuo kauhut ja toimia sen mukaisesti. Liittoutuneiden johtajat yrittivät kovasti nähdä totuuden, mutta sen kohdattuana he eivät ottaneet moraalista askelta, joka olisi mahdollistanut toiminnan. Epäonnistuminen ei kuitenkaan ollut pelkästään poliittinen. Myös Auschwitzin vankien oli vaikea kuvitella holokaustin mittasuhteita, kun saksalaiset muuttivat leirin julmasta vankilasta kuolemantehtaaksi. Vangitkin antautuivat inhimilliselle taipumukselle olla piittaamatta joukkomurhista, keksiä niille selityksiä tai torjua ne erillisinä omasta kamppailustaan. Niin ei kuitenkaan käynyt Witoldille. Sen sijaan hän pani peliin oman henkensä tuodakseen julki leirin kauhut.

Tutkimusteni aikana yritin ymmärtää, mikä teki Witoldista erilaisen. Mutta kun löysin yhä enemmän hänen kirjoituksiaan ja tapasin hänet tunteneita, tajusin, mikä Witold Pileckissä oli ehkä kaikkein huomionarvoisinta – tuossa tilallisessa ja vähän alle nelikymppisessä kahden lapsen isässä, jolla ei ollut erityisiä ansioita sen enempää sotimisen kuin hurskaudenkaan alalla: hän ei sodan alkaessa ollut kovin erilainen kuin te tai

minä. Tuo oivallus nosti esiin uuden kysymyksen: mikä ajoi miehen, joka oli päältä katsoen aivan tavallinen, laajentamaan moraalista kapasiteettiaan, jotta hän voisi kerätä aineistoa natsien suurimmista rikoksista ja toimia niitä vastaan samaan aikaan, kun muut käänsivät katseensa?

Esitän Witoldin tarinan provosoivana uutena lukuna Auschwitzin historiassa ja kuvauksena siitä, kuinka jotkut saattavat vaarantaa kaiken auttaakseen muita ihmisiä.

Charlottessa, 2020

TEKIJÄN HUOMAUTUS

Tämä ei ole kaunokirjallinen teos. Jokainen lainaus ja yksityiskohta on peräisin primäärilähteestä, todistajanlausunnosta, muistelusta tai haastattelusta. Suurin osa niistä yli kahdestatuhannesta primäärilähteestä, joihin tämä kirja perustuu, on puolan- tai saksankielisiä. Kaikki käännökset ovat loistavien tutkijoideni Marta Goljanin, Katarzyna Chizyńskan, Luiza Walczukin ja Ingrid Pufahlin tekemiä, ellei toisin mainita.

Witoldin keskitysleirielämän ymmärtämiseen on kaksi vakiintunutta lähdettä: raportti, jonka hän kirjoitti lokakuun 1943 ja kesäkuun 1944 välillä Varsovassa, ja hänen kesällä ja syksyllä 1945 Italiassa kirjoittamansa muistelmat. Hänen kuvauksiinsa on pujahtanut merkille pantavan vähän virheitä, kun ottaa huomioon olosuhteet, joissa hän ne kirjoitti: kun hän piileskeli eikä päässyt käsiksi muistiinpanoihinsa. Mutta Witold ei ole täydellinen kertoja. Aina mahdollisuuden tullen olen yrittänyt vahvistaa oikeaksi hänen kirjoittamaansa, korjata virheitä ja täyttää aukkoja. Suurin apu on ollut Auschwitz-Birkenauin keskitysleirimuseon kokoelma, joka sisältää 3 727 vangin kertomukset. Muita arkistoja, joista on löytynyt tärkeitä yksityiskohtia ja kontekstia, ovat Archiwum Akt Nowych, Archiwum Naorodowe w Krakowie, Centralne Archiwum Wojskowe, Instytut Pamięci Narodowej, Ossolineum, British Library, Sikorski-instituutti, Puolan vasta-

rintaliikkeen tutkimussäätiö, Terrorikronikka-arkisto Witold Pilecki -instituutissa, Yhdistyneen kuningaskunnan kansallisarkisto Kewissä, Wiener Library, Imperial War Museum, Yhdysvaltain kansallisarkisto Washingtonissa, Yhdysvaltain holokaustimuseo, FDR Presidential Library, Hoover Institution, Yad Vashemin arkisto, Central Zionist Archives, Saksan Bundesarchiv Koblenzissa ja Berliinissä, Schweizerisches Bundesarchiv, Archivum Helvetico-Policum Foundation ja Punaisen Ristin kansainvälisen komitean arkisto¹.

Taustatutkimusta tehdessäni ovat käytössäni olleet myös Pileckin suvun paperit ja löytyneet kirjeet ja muistelmat, jotka olivat Pileckin läheisten yhteistyökumppaneiden perheiden hallussa ja jotka valaisivat hänen päätöksistään. Witoldin lapset, Andrzej ja Zofia, kertoivat minulle tuntikausia muistoja isästään. Uskomatonta kyllä, monet Witoldin rinnalla taistelleista olivat tutkimustyön aloittaessani edelleen elossa, ja he lausivat minulle ajatuksiaan.

Kirjoittamisessa minua on ohjannut Witoldin oma keskitysleirikuvauksille luoma sääntö: »Mitään ei pitäisi ’liioitella’, sillä pieninkin valhe häpäisisi leirillä henkensä menettäneiden hienojen ihmisten muiston.» Kaikille kohtauksille ei ole ollut mahdollista löytää useita lähteitä, mikä mainitaan loppuviitteissä. Toisinaan olen ottanut mukaan leirin yksityiskohtia, jotka Witold oli selvästikin nähnyt, vaikka ei ole maininnut niitä raporteissaan. Viittaan lähteisiin loppuviitteissä siinä järjestyksessä, jossa ne esiintyvät kussakin luvussa. Lainatessani keskusteluja ilmoitan kunkin puhujan lähteen yhden kerran. Kertomusten ollessa ristiriitaisia olen asettanut etusijalle Witoldin omat kirjoitukset, ellei toisin ole mainittu.²

Puolalaiset nimet ovat muunkielisten silmään mainioita mutta toisinaan lannistavia. Olen käyttänyt Witoldista ja hänen sisäpiiriläisistään etunimeä tai sen diminutiivia, mikä heijastelee myös sitä, kuinka he puhuttelivat toisiaan. Olen myös koettanut karsia kirjainsanojen käyttöä, ja siksi käytän

esimerkiksi Varsovan tärkeimmästä vastarintaryhmästä vain nimitystä vastarintaliike. Paikannimissä olen säilyttänyt ennen toista maailmansotaa vallinneen käytännön. Käytän kaupungista nimeä Oświęcim, keskitysleiristä nimeä Auschwitz.

HYÖKKÄYS

KRUPA, ITÄ-PUOLA
26. ELOKUUTA 1939

Witold seisoj maatilansa komean päärakennuksen portailla ja katseli pölyvanaa, jonka nostatti lehmuskujaa pitkin lähestyvä henkilöauto. Kohta auto pysähtyi pahkaisen kastanjan viereen valkoisen pilven keskellä. Kesä oli ollut niin kuiva, että maalaiset olivat puhelleet, pitäisikö kaataa vettä hukkuneen miehen haudalle tai valjastaa neitsyt kyntöauran eteen, jotta saataisiin sadetta. Sellaisia tapoja oli Puolan itäisellä rajaseudulla Kresyssä. Vihdoin oli noussut valtava ukonilma, joka oli kuitenkin vain lyönyt lakoon sadon viimeisetkin rippeet ja lennättänyt kattohaikaroiden pesät paikoiltaan. Tuon vuoden elokuussa Witoldia ei kuitenkaan huolestuttanut talven varalle saatava vilja.¹

Radioaalloilla rätisi uutisia rajalle laumoittain kerääntyvistä saksalaisjoukoista ja Adolf Hitlerin uhkauksesta ottaa takaisin alueet, jotka oli luovutettu Puolalle ensimmäisen maailmansodan päätyttyä. Hitler katsoi, että Saksan kansa kävi muiden rotujen kanssa raivoisaa taistelua resursseista. Kuten hän oli 22. elokuuta sanonut upseereilleen vuoristoasunnossaan Obersalzburgissa, saksalainen rotu voisi laajeta vain »tuhoamalla Puolan – ja sen keskeiset voimat». Seuraavana päivänä hän

allekirjoitti Josif Stalinin kanssa salaisen hyökkäämättömyyssopimuksen, joka takasi Neuvostoliitolle Itä-Euroopan ja Saksalle suurimman osan Puolasta. Jos saksalaisten suunnitelma onnistuisi, Witoldin koti ja maat vietäisiin ja Puola alistettaisiin vasallivaltioksi tai tuhottaisiin kokonaan.²

Pölyisestä autosta nousi sotilas, joka toi Witoldille käskyn koota miehensä. Puola oli julistanut puolelle miljoonalle reserviläiselle yleisen liikekannallepanon. Seudun vallasväkeen kuuluvalla ratsuväen reservin vänrikki Witold Pileckillä oli kaksi vuorokautta aikaa viedä yksikkönsä kasarmeille läheiseen Lidan kaupunkiin, missä se lastattaisiin junaan ja kuljetettaisiin sitten länteen. Hän oli kesän mittaan parhaansa mukaan kouluttanut yhdeksääkymmentä vapaaehtoista, mutta suurin osa hänen miehistään oli maanviljelijöitä, jotka eivät olleet koskaan nähneetkään taistelua tai laukaisseet asetta vihollista kohti. Moni heistä ei omistanut hevosta, vaan suunnitteli taistelevansa saksalaisia vastaan polkupyörän satulassa. Aseistamaan Witold oli sentään heidät pystynyt 8-millisillä pulttilukoilla Lebel-karbiineilla.³

Witold pukeutui kiireesti univormuunsa ja ratsastussaappaasiinsa ja sieppasi Vis-pistoolinsa vanhan savustamon paljusta, johon hän oli sen aiemmin kesällä piilottanut sen jälkeen, kun oli yllättänyt kahdeksanvuotiaan poikansa Andrzejin tähtäilemässä sillä pikkusiskoaan. Hänen vaimonsa Maria oli lähtenyt vierailulle äitinsä luo Varsovan lähelle ja ottanut lapset mukaan. Heidät täytyisi kutsua kotiin. He olisivat paremmassa turvassa idässä, kaukana Hitlerin hyökkäyslinjalta.⁴

Witold kuuli, kuinka tallipoika valmisti pihalla hänen lempihevostaan Bajkaa, ja hetken hän kohenteli khakiunivormuaan peilin edessä. Peilejä riippui eteishallin seinällä vieressään haalistuneita painokuvia uljaista, mutta tuhoon tuomituista kansannousuista, joissa hänen esi-isänsä olivat taistelleet. Hän oli 38-vuotias, keskipituinen ja hillityn komea, ja hänellä oli siniset silmät, korkealta otsalta taaksepäin harjattu tuhkanvaalea tukka ja huulien muoto, jonka vuoksi hän näytti

kaiken aikaa hymyilevän hienoisesti. Huomatessaan Witoldin pidättyvyyden ja kyvyn kuunnella muut erehtyivät toisinaan luulemaan häntä papiksi tai hyväntahtoiseksi virkamieheksi. Hän saattoi olla lämmin ja sydämellinen, mutta useimmiten hänestä sai vaikutelman, että hän salasi jotain, että hänessä oli sisäinen solmu, jota hän ei avannut. Oli vaikea sanoa, johtuiko se muodollisuudesta tai jostain vapautumattomasta jännityksestä – halusta osoittaa edelleen olevansa jonkin arvoinen.⁵

Nuorena Witold oli halunnut taiteilijaksi ja oli opiskellut maalaustaidetta Vilnan yliopistossa, mutta ensimmäistä maailmansotaa seuranneina myrskyisinä vuosina hän oli keskeyttänyt opiskelun. Puola julistautui itsenäiseksi vuonna 1918 Venäjän, Saksan ja Itävalta-Unkarin keisarikuntien raunioilla, mutta neuvosto-Venäjä hyökkäsi maahan saman tien. Witold vehkeili bolševikkeja vastaan tiedustelujoukkojensa kanssa ja taisteli Vilnan kaduilla. Nuo kokemukset karaisivat häntä. Eräs hänen ystävänsä hukkuu jokeen, mutta tilanteen kiihossa vaarat oli helppo unohtaa. Päihdyttävinä päivinä voiton jälkeen Witoldia ei huvittanut maalata, mutta hän ei osannut päättää ryhtymisestä muuhunkaan. Jonkin aikaa hän oli toimistotöissä armeijan varusvarikolla ja viljelijöiden liitossa ja antautui intohimoiseen mutta yksipuoliseen rakkaussuhteeseen. Sitten vuonna 1924 hänen isänsä sairastui, ja hän oli melkein helpottunut, kun kohtalo teki päätöksen hänen puolestaan: hän ottaisi haltuunsa sukunsa ränsistyneen maatilan, Sukurczen, jossa oli romahtamaisillaan oleva kartanorakennus, villiintyneitä hedelmätarhoja ja 225 hehtaaria kumpuilevia vehnäpeltoja.⁶

Seuraavassa hetkessä Witold huomasi olevansa paikallisen yhteisön johtohenkilö. Läheisen Krupan kylän talonpojat viljelivät hänen peltojaan ja kyselivät häneltä neuvoja omien maidensa parantamiseksi. Hän perusti meijeriosuuskunnan saadakseen heidän tuotteilleen paremmat hinnat, ja kun hän oli käyttänyt suuren osan perinnöstään kallisarvoiseen arabianoriiseen, hän perusti seudulle reserviläisyksikön. Vuonna 1927 hän tapasi tulevan vaimonsa Marian maalatessaan kullissimai-

semaa näytelmään Krupan uudessa koulutalossa ja kosiskeli tätä sitten ojentelemalla syreeninkukkia sisään makuuhuoneen ikkunasta. He menivät naimisiin vuonna 1931, ja heidän poikansa Andrzej syntyi vajaan vuoden kuluttua, vuosi sen jälkeen heidän tyttärensä Zofia. Isyys toi esiin Witoldin huolehtivaisen puolen. Hän hoiti lapsia Marian ollessa vuoteenomana Zofian syntymän jälkeen. Myöhemmin hän opetti lapset ratsastamaan ja uimaan talon vieressä sijaitsevassa lammessa. Iltaisin he esitivät pieniä näytelmiä Marialle tämän tultua töistä.⁷

Mutta Witoldin rauhallinen kotielämä ei ollut irrallaan poliittisista virtauksista, joita maassa 1930-luvulla hyökyi, ja häntä huolestutti. Puola oli suuren osan tuhatvuotisesta historiastaan ollut yksi Euroopan moniarvoisimmista ja suvaitsevaisimmista maista. Mutta valtion, joka oli vuonna 1918 nousut uudestaan esiin 123 vuotta kestäneen hajaannuksen jälkeen, oli ollut hankala luoda itselleen identiteettiä. Kansallismieliset ja kirkolliset johtajat vaativat kaiken aikaa kapeammaksi käyvää puolalaisuuden tulkintaa, joka perustui etnisyyteen ja katolisuuteen. Ryhmät, jotka kannattivat entistä laajempia oikeuksia ukrainalaisille ja valkovenäläisille vähemmistöille, hajotettiin ja vaiennettiin. Juutalaiset, joita oli ennen toista maailmansotaa noin kymmenesosa Puolan väestöstä, leimattiin taloudelliseksi kilpailijoiksi, heitä syrjittiin koulutuksessa ja liike-elämässä ja painostettiin muuttamaan maasta. Jotkut kansallismieliset ottivat asiat omiin käsiinsä, asettivat juutalaisten liikkeitä boikottiin ja hyökkäilivät synagogiin. Roistot olivat Witoldin kotikaupungissa Lidassa särkeneet juutalaisen konditorian ja asianajotoimiston. Keskusaukio oli täynnä kaihtimilla peitettyjä juutalaisten liikkeitä heidän paettuaan maasta.⁸

Witold ei pitänyt politiikasta eikä siitä, kuinka poliitikot käyttivät hyväkseen erimielisyyksiä. Hänen sukunsa kannatti vanhaa järjestystä ajalta, jolloin Puola oli ollut itsenäinen valtio ja kulttuurin suunnannäyttävä. Toisaalta hän oli myös oman aikansa ja yhteiskuntaluokkansa mies. Hän suh-

tautui luultavasti isällisesti paikallisiin puolalaisiin ja valkovenäläisiin talonpoikiin ja elätteli joitain vallitsevista antisemitistisistä näkemyksistä. Mutta laajassa mitassa hänen isänmaallisuutensa ulottui kaikkiin ryhmiin ja kansallisuuksiin, jotka kannattivat Puolan asiaa. Nyt heidän kaikkien täytyisi liittyä yhteen natsien uhkaa vastaan.⁹

Kun Witold oli noussut ratsaille, kesti hätäisen rukouksen verran siirtyä puolentoista kilometrin päähän Krupaan, missä hän todennäköisesti meni johonkin puhelimen omistavista taloista ja soitti Marialle. Sitten hän ratsasti harjoituskentälle tilansa päärakennuksen viereen järjestääkseen joukkonsa ja kerätäkseen varusteet. Hän sai ammuksia ja hätämuonaa rykmentin esikunnasta Lidasta, mutta joutui hankkimaan muun muonan yhteisöstä: leipää, rouhetta, makkaroita, laardia, perunoita, sipuleita, tölkkikahvia, jauhoja, kuivattuja yrttejä, etikkaa ja suolaa. Jokainen hevonen tarvitsi melkein 30 kiloa kauraa viikossa. Kaikki kyläläiset eivät suinkaan mielellään osallistuneet keräykseen, sillä heillä oli vaivoin tarpeeksi itselleenään, ja vankkureita piti lastata tuntikausia paahtavassa helteessä tilan päärakennuksen pihassa.¹⁰

Witold oli tarjonnut talon upseerien majoituspaikaksi eikä ollut kotona, kun Maria ja lapset viimein saapuivat seuraavana iltana kuumissaan ja rähjäntyneinä ja näkivät sotilaita loikoilemassa sängyissään. Maria oli lievästi sanottuna ärtynyt. Takana oli pitkä matka. Juna oli ollut niin täynnä, että pikkulapsia oli nosteltu sisään ikkunoista, ja se oli pysähtynyt vähän väliä tehdäkseen tietä sotilasliikenteelle. Witold kutsuttiin ripeästi pelolta kotiin, ja hänen oli pakko käskeä miesten poistua.¹¹

Maria oli edelleen närkästynyt, kun hän herättyään kuuli, että jotkut maalaiset olivat murtautuneet kuormastoon ja varastaneet muonaa. Mutta hän pukeutui Krupassa pidettäviä läksiäisiä varten yhteen leningeistä, jotka miellyttivät Witoldia, ja varmisti, että Andrzejilla ja Zofialla oli parhaat pyhävaatteensa. Kylän lapset kokoontuivat koulun ympärille, ja Krupan

ainoa katu oli täpötäynnä onnentoivottajia, jotka huiskuttivat lippuja ja nenäliinoja. Kun ratsumiesten kolonna kulki Witoldin johdolla katua pitkin, kohosi hurraa-huutoja. Hänellä oli khakiunivormu ja vyöllä pistooli ja sapeli.¹²

Witold ohitti perheensä katsomatta alas, mutta heti kun kolonna oli mennyt ohi ja väkijoukko oli alkanut hajaantua, hän karautti ratsullaan takaisin ja pysähtyi kasvot punehtuneina heidän eteensä. Hän jättäisi Marian pelkästään oman sisarensa ja tupakkaa ketjussa polttavan taloudenhoitaja Józefan turviin. Saksalaiset olivat edellisessä sodassa tulleet pahamaineisiksi siviileihin kohdistamistaan julmuuksista. Hän halasi ja suuteli lapsia. Maria, jonka ruskeat, valttomat kiharat oli laitettu ja jolla oli huulipunaa, yritti olla itkemättä.¹³

»Palaan kahden viikon kuluttua», Witold sanoi. Se oli paljon sanottu, sillä hän ratsastaisi hevosella päin Euroopan voimakkainta sotakoneistoa, ja hänellä olisi onnea, jos hän selviytyisi muutaman päivänkin. Hitlerin komennossa oli 3,7 miljoonaa miestä, melkein kaksi kertaa enemmän kuin Puolalla. Panssarivaunuja oli kaksituhatta kappaletta enemmän ja hävitäjiä ja pommikoneita melkein kymmenkertainen määrä. Kaiken lisäksi maita eivät sen yhteisellä rajalla, joka ulottui 1 600 kilometrin pituisena Tatravuorilta Itämerelle, erottaneet toisistaan minkäänlaiset luonnonmuodostelmat. Puola saattoi toivoa vain pystyvänsä pidättelemään vihollista, kunnes sen liittolaiset, britit ja ranskalaiset, hyökkäisivät lännestä ja altistaisivat Saksan kahden rintaman sodalle.¹⁴

Seuraavaksi Witold kävi vanhempiensa haudalla talon lähellä. Hänen isänsä oli kuollut jo vuosia sitten, mutta äitinsä hän oli haudannut vasta muutamaa kuukautta aikaisemmin. Hän satoi hevosen puuhun, veti sapelinsa esiin ja teki kunnia. Sitten Witold lähti miettien, näkisikö hän noita lehmuskujia enää koskaan. Oliko hänessä kuitenkin myös puoli, joka oli salaa innostunut paluusta taisteluihin ja niiden kiihkoon ja välttämättömyksiin?¹⁵

AINUTKERTAINEN TOSITARINA KUOLEMANLEIRILTÄ

Saksan miehitettyä Puolan toisen maailmansodan alussa Witold Pilecki vetäytyi monien muiden puolalaisotilaiden tavoin maan alle. Kesällä 1940 Pilecki otti vastaan uhkarohkean tehtävän ja soluttautui hiljattain avatulle keskitysleirille selvittääkseen sinne koottujen maanmiestensä kohtalon. Pilecki järkyttyi näkemästään ja perusti leirille vastarintasolun välittääkseen liittoutuneille tietoja natsien sotarikoksista. Hän vietti leirillä lopulta yli kaksi vuotta, ja Auschwitzin julmuudet alkoivat hiljalleen paljastua kaikessa kauheudessaan. Pileckin piti kuitenkin toteuttaa vielä yksi suunnitelma: paeta leiriltä.

Jack Fairweather on walesilainen toimittaja-kirjailija, joka toimi sotakirjeenvaihtajana brittijoukkojen mukana Yhdysvaltain ja Ison-Britannian liittouman hyökätessä Irakiin vuonna 2003. *Mies joka murtautui Auschwitziin* voitti vuoden 2019 parhaan elämäkerran Costa Book Awardin, ja siitä on tekeillä elokuva.

